

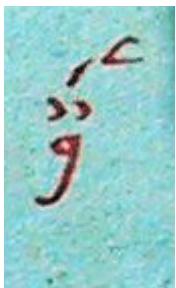
Συμβολή στην κατανόηση των ειδών του α' ήχου.

Από τα βυζαντινά και μεταβυζαντινά θεωρητικά συγγράμματα καθώς και από τις προθεωρίες της Παπαδικής, που σταδιακά μορφοποιούνται και αναπροσαρμόζονται ως προς το περιεχόμενό τους μέχρι και τα τέλη του 18ου αι., είναι σαφές ότι οι ήχοι της εκκλησιαστικής μουσικής έχουν διφώνους, μέσους, τετραφώνους, παραμέσους κ.λπ. Ειδικά για τον πρώτο ήχο, ή ύπαρξη του λεγομένου τετραφώνου (4φώνου εις το εξής) έχει δημιουργήσει κάποιες παρανοήσεις για το πώς χρησιμοποιείται αυτός ο χαρακτηρισμός και τί σημαίνει.

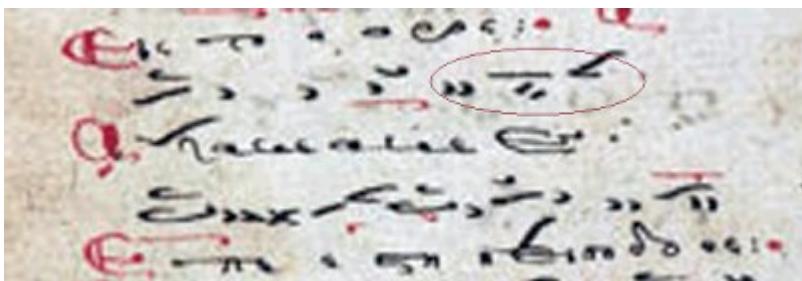
Αυτό που πρέπει πρώτα από όλα να πούμε είναι ότι επιπλέον χαρακτηρισμός δύπλα στην αρκτική μαρτυρία ενός ήχου μπαίνει μόνο όταν αυτό χρειάζεται, δηλαδή μόνο όταν αυτό δεν είναι πρόδηλο και δεν εννοείται σαφώς. Να εξηγήσω τί εννοώ όσο μπορώ πιό απλά, κάνοντας πρώτα στάση και σε κάποια άλλα βασικά θέματα:

1. Οι όροι "έσω" και "έξω" υπάρχουν συχνά στα χφφ, αλλά σπανίως και πολύ μεμονωμένα χρησιμοποιούνται σε αρκτικές μαρτυρίες του α' ήχου. Οι όροι αυτοί γενικώς (εάν δεν συνοδεύονται και από σαφή ένδειξη ανάβασης ή κατάβασης φωνών, π.χ. "ήχος β', έξω τρεις") χρησιμοποιούνται μάλλον για περιγραφή του τόπου της φωνής που κινείται ένας ήχος, περισσότερο εκτός του ιδίου του μαθήματος. Είναι όροι τεχνικοί θα λέγαμε. Η ύπαρξη τους προκύπτει από την βασική ανάγκη να περιγράψουμε τους ήχους, από την στιγμή που αυτοί επαναλαμβάνονται κατά Τροχόν ανά 4 φωνές. Αν ξεκινήσω να παραλλαγίζω χαμηλά με άνανες και ανέβω 4 φωνές διαδοχικά: νεανές-> νανά-> άγια-> ανανές, θα έχω πεί λόγω παραλλαγής δύο άνανες. Πώς θα τους ξεχωρίσω; Ο έξω ήχος είναι γενικά ο πρώτος ήχος με υψηλή βάση και ο έσω ήχος είναι ο πρώτος ήχος με χαμηλή βάση, που ταυτίζεται λόγω Τροχού με τον πλάγιο. Αυτό δεν είναι ανάγκη να περνάει πάντα στις αρκτικές μαρτυρίες διότι συνήθως εννοείται από την φύση του μαθήματος [Χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή να μη γίνεται σύγχυση του όρου "έξω" με την ένδειξη "απ' έξω", διότι αυτή χρησιμοποιείται ενίστε για να δηλώσει "διπλασμό" της φωνής, δηλαδή την έναρξη του μέλους ακόμα και 7 φωνές επάνω, ιδίως αν πρόκειται για καλοφωνία ή προοίμιο του πλ. δ' ήχου. Ο ήχος "απ' έξω" διατηρεί την ποιότητα του έσω, ακόμα κι αν δεν ανέβει ο καλοφωνάρης 7 φωνές. Για το πώς γίνεται αυτό μιλάει αναλυτικά ο Γαβριήλ Ιερομόναχος (15ος), και ίσως να αποτελέσει ένα ξεχωριστό άρθρο η μελέτη αυτού του θέματος].

2. Με την λογική που δώσαμε στην § 1. ο πρώτος ήχος του παλαιού στιχηραρίου είναι ένας έξω πρώτος ήχος, ένας πρώτος που βρίσκεται δηλαδή έναν πλήρη Τροχό (4φωνία) πάνω από τον έσω (χαμηλό) ήχο που ταυτίζεται και με τον πλάγιο. Στις αρκτικές μαρτυρίες του α' ήχου στα στιχηράρια δεν βλέπουμε καμμία άλλη ένδειξη παρά την μαρτυρία του ήχου. Δεν χρειάζονται οι χαρακτηρισμοί «4φωνος» ή «έξω», απλούστατα διότι στο στιχηράριο ο πρώτος είναι πάντα ο έξω ήχος. Τα στοιχεία που χρειαζόμαστε για να βρούμε την ποιότητά του και να τον απηχήσουμε μας δίνει ή ίδια η αρκτική μαρτυρία του.

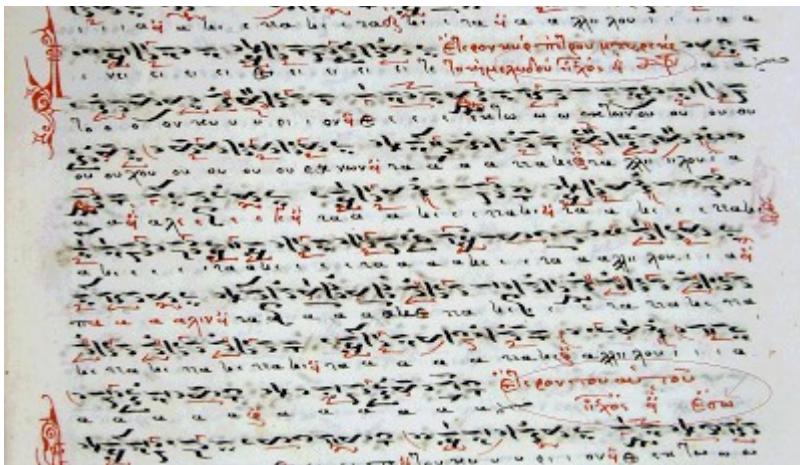
Στο 1ο συνημμένο βλέπουμε το αρκτικό γράμμα «α» του πρώτου, από επάνω του μια διπλή απόστροφο και αμέσως επάνω και δεξιότερα μια οξεία να συμπλέκεται με μια υψηλή. Αυτό δεν είναι τίποτε άλλο από μια συντομογραφία, θα λέγαμε, του απηχήματος του α' στιχηραρικού που υπονοεί την κίνηση «απ'έσω, έξω 4 φωνές». Η πλήρης κίνηση του απηχήματος αυτού επισυνάπτεται ωσαύτως:

Με την πάροδο των αιώνων οι μαρτυρίες φαίνεται πώς έπαψαν να υποστηρίζουν την αρχική τους έννοια και χρήση. Στους τελευταίους αιώνες πριν την αλλαγή του συστήματος φαίνονται να χρησιμοποιούνται κάπως "φωτογραφικά" χωρίς σαφή λογική από πίσω τους, στην δε νέα μέθοδο αποκόπηκαν πλήρως από την παλαιά τους λογική. Οι σύνδεσμοι μάλιστα αντικαταστάθηκαν σχεδόν παντού με δύο απλές τελείες, που κανείς σήμερα δεν θα μπορούσε να φανταστεί σε τί αντιστοιχούν, εάν δεν διάβαζε τις αρχαίες θεωρητικές πραγματείες και δεν φυλλομετρούσε παλαιά χφφ περιέχοντα μαρτυρίες με συνειδητή χρήση.

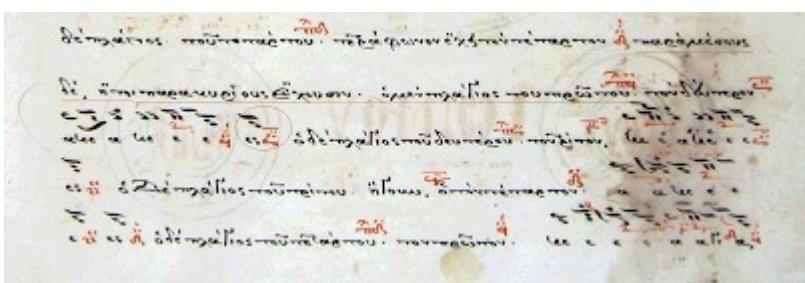
3. Στην Παπαδική, ο πρώτος ήχος χρησιμοποιεί συνήθως την βάση του έσω. Όταν π.χ. βλέπουμε ένα χερουβικό με μαρτυρία α', ξέρουμε ότι πρόκειται περί του έσω ήχου. Αν θελήσουμε να μελοποιήσουμε χερουβικό στον έξω ήχο, τότε θα πρέπει στην αρκτική μαρτυρία μας να βάλουμε την ένδειξη 4φωνος για να είμαστε σαφείς από πού θα απηχήσουμε και θα ξεκινήσουμε το χερουβικό. Σπάνια σε αυτές τις περιπτώσεις χρησιμοποιείται αντί του αρμόδιου όρου «δ'φωνος» ο τεχνικός όρος «έξω».

4. Στα κοινωνικά «Αινείτε» συνήθως χρησιμοποιείται ο 4φωνος ήχος και μπαίνει και η αντίστοιχη ένδειξη «δ'φωνος» στην αρκτική μαρτυρία. Αν ένα «αινείτε» επιλέγεται να εκτυλιχθεί από την βάση του έσω ήχου τότε ορισμένες φορές επιλέγεται να τεθεί ο χαρακτηρισμός "έσω" στην αρκτική μαρτυρία για να μη γίνει σύγχυση των βάσεων λόγω συνήθειας ή άλλων μαθημάτων του ίδιου συνθέτου όπως στην παρακάτω εικόνα:

5. Άλλο ένα παρεξηγημένο είδος του α' ήχου είναι ο λεγόμενος «νάος». Σήμερα δίνονται διάφοροι ορισμοί για τον ήχο αυτό με επικρατέστερο αυτόν του Σίμωνα Καρά: **πλάγιος του α' δίφωνος, μαλακός χρωματικός**. Στα παλαιότερα συγγράμματα και χωφ δεν υπάρχει τίποτα που να στηρίζει έναν τέτοιο ορισμό. Τα μαθήματα που χαρακτηρίζονται «νάος» είναι πάντα μαθήματα στον πρώτο 4φωνο, χωρίς μάλιστα καμμία ένδειξη δίφωνης ανάβασης στην αρκτική μαρτυρία, και πολύ περισσότερο, χωρίς καμμία ένδειξη χρωματικής φθοράς στη διφωνία. Οι δε παλαιές θεωρητικές πραγματείες το μόνο που αναφέρουν για τον ήχο αυτό είναι ότι πρόκειται για τον δίφωνο του α' 4φώνου και τίποτε άλλο (Γαβριήλ Ιερομ.). Ο ορισμός του Καρά δεν στηρίζεται ούτε ως προς το «πλάγιος» ούτε πολύ περισσότερο ως προς το «μαλακός χρωματικός». Η τάση για ενοποίηση όλων των θεωριών (αρχαιοελληνικής, βυζαντινής, ανατολικής ή εξωτερικής) και η εξαιτίας αυτής της τάσεως σύγχυση του ήχου αυτού με το μακάμ σαμπάχ έχει δημιουργήσει όλα αυτά τα προβλήματα και τις παρεξηγήσεις στο θέμα, κατά την γνώμη μου. Κατά την εκτίμησή μου, στη μελοποιία το ανακάτεμα της εκκλησιαστικής μουσικής με την εξωτερική (όσον αφορά στην αντίληψη των ήχων και των βάσεών τους, και στην πρόσληψη της έννοιας «κλίμακα» με τον ανατολικό τρόπο αντιληψής της) ξεκινά χονδρικά από τα τέλη του 17ου αι, ενώ οι τάσεις συσχετίσεως των δύο θεωριών και σε άλλα συγγράμματα εκτός των μουσικών χωφ, οπωσδήποτε από τις αρχές του 18ου. Αυτό είναι ένα άλλο μεγάλο θέμα, όμως, και δεν θα επεκταθώ εδώ.

6. Για τον παράμεσο ήχο του πρώτου υπήρχε μέχρι τώρα η αντίληψη ότι πρόκειται για τον πλ. β' της διπλοπαραλλαγής (κάτω Κε με ποιότητα α' ήχου), ως ήχος που βρίσκεται «παρά τον μέσο» του α', ήτοι τον βαρύ. Σε κάποια χωφ όμως, ως παράμεσος ορίζεται ο 5φωνος του ήχου, μαλλον ως κείμενος «παρά την μέση» του ήχου στο δις διαπασών. Αυτός ο ορισμός δεν αφορά φυσικά μόνο στον α' ήχο αλλά σε όλους. Ανεβάζω άλλο ένα συνημμένο από χωφ του 18ου για να δείξω τι εννοώ.

7. Πρέπει τελειώνοντας να αναφέρω ότι από όλους τους κυρίους ήχους, ο α' ήχος είναι αυτός που κυρίως χαρακτηρίζεται από την

ύπαρξη 4φώνου, καθότι οι άλλοι κύριοι έχοντες ήδη αρκετά υψηλότερη βάση, την βάση του έξω ήχου, δεν συνηθίζουν να 4φωνούν, παρά μόνο σπανιότατα, κυρίως δε πλαιγιάζουν, κάτι που είναι απόλυτα λογικό και αναμενόμενο για έναν κύριο ήχο. Συνηθέστερο είναι να δούμε λοιπόν, 4φωνους ήχους των πλαγίων ήχων και όχι των κυρίων ήχων, αφού οι κύριοι εξ ορισμού καταλαμβάνουν υψηλότερους τόπους φωνής, ενώ οι πλάγιοι χαμηλότερους τόπους φωνής. Ο α' ήχος, δηλαδή, είναι μια εξαίρεση του κανόνα, μια εξαίρεση όμως από πολύ παλαιά καθιερωμένη και ως εκ τούτου πολύ ισχυρή στην μελοποιία.

Αν υπάρξει ενδιαφέρον από τους φίλους αναγνώστες θα ήταν ωραίο να συζητήσουμε αναλυτικότερα το θέμα, όσο είναι αυτό δυνατό βέβαια, με την δημιουργία σχολίων κάτω από το κύριο θέμα.